

Jaarboek

*Het Nederlands Valkeniersverbond
„Adriaan Mollen”*

1979

HET NEDERLANDS VALKENIERSVERBOND

„ADRIAAN MOLLEN”

Opricht in 1938
Erkend bij Koninklijk Besluit
van 10 september 1962

JAARBOEK 1979

Uitgave: Herfst 1980

tot stand gekomen met steun van het Jachtfonds
en aangeboden aan leden en donateurs.

Bij de voorplaat: Stechvalk — naar een schilderij van H.J. Stijper.

'De hagerd' — naar een schilderij van H.J. Sluiper

2

Een zeldzame opname van een wilde havik...

keren zware fazanthen te binden en te houden! In zijn hele loopbaan als valkenier, was dit Dijkstra's beste seizoen. Hopelijk kan hij dit niveau handhaven. Ook Bus, Wierda en A. Biemans vlogen een slechtvalk. Biemans werkte met het tarseltje dat Wierda het voorgaande seizoen had gevlogen. Vooral Bus en Wierda deden het, als beginnende beoefenaars van de aanwachterij, uitstekend. Dat geeft tenminste hoop voor de toekomst. Wierda vond overigens, dat zijn valk een veel betere stijl van aanwachten had dan de tarsel van het vorige jaar.

Onze Belgische leden lieten zich ook niet onbetuigd. Morel bereikte met drie slechtvalken (aanwachters) de score van 238 stuks! Hij deed echter ook melding van een ongelukkig voorval. 'Een van mijn valken,' schrijft hij in zijn jaarverslag, 'was begin november door een 'jager' op een fazantheen geschoten en is met succes in Frankrijk geopereerd; gebroken cubitus hersteld met 3 ijzeren stukken en 8 overblijvende fagekorrels in haar lichaam. Deze valk werd na twee maanden op de loer gezet gedurende 10 dagen in januari en sloeg een merel. Tegen de jager is een klacht ingediend.'

Eén van de valken van Morel maakte, gespreid over het hele seizoen, maar liefst 7 keer een doublet in evenzoveel vluchten, iets wat 'Dada's' overigens ook al eens gepresteerd heeft.

Zeer goede resultaten behaalde ook Jean de Vicq. Met zijn lannervalk sloeg hij 59 kauwen! Hij zelf schrijft over deze prestatie: 'Mijn valk werd goeioend om zo hoog mogelijk aan te wachten, ongeveer 100 à 150 meter. Op een afstand van ca. 500 meter

4

Ornithologisch jaarverslag seizoen 1979-1980

door J.D.M. Staal

Het afgelopen seizoen werd gekenmerkt door een zeer matige wildstand. Vooral de toekomst van het patrijs ziet er weinig rooskleurig uit; de gevolgen van ruilverkavelingen, van het gebruik van landbouwbestrijdingsmiddelen en van de vaak nog slechte weersomstandigheden in de tijd dat er kuikens zijn, openbaren zich steeds meer. Waar tref je nog de voor hen geschikte biotoop aan? Ik acht het zelfs niet ondenkbaar, dat ze binnen afzienbare tijd volledig beschermd zullen worden. Als het ooit zo ver komt, zal, voor het eerst sinds mensenhugenis, het fraaie veldhoen niet meer bejaagd kunnen worden. Maar is het patrijs dan gered? Niets is gemakkelijker dan de jacht te sluiten, maar de eigenlijke oorzaken van de achteruitgang worden niet weggenomen. Het lost dus niets op. Het zou wel erg jammer zijn als dan vooral de veldwedstrijdmensen en degenen die de aanwachterij beoefenen, onze veldhoenders moeten missen.

Toch geloof ik, dat er wel degelijk iets gedaan kan worden. Maar alleen begin je niets; iedereen zal de handen uit de mouwen moeten steken, omdat wild- en veldbeheer ook voor patrijzen geldt. Ik denk daarbij aan het aanleggen of sparen van kleine perceeltjes met voldoende ruigte, die niet alleen voedsel (onkruidzaden) opleveren, maar ook een functie kunnen vervullen als rustgebied. Er worden ook elk jaar nogal wat nestjes uitgemaaid; valt daar niets aan te doen? En zouden we ons ook niet meer bezig moeten houden met herbevolking? Laten we niet vergeten, dat de aanwachterij valt of staat met het voorkomen van het patrijs. Daarbij komt, dat een goede, staande hond voor de aanwachterij ook op patrijzen moet worden geschoold. Kortom, we hebben onze veldhoenders nodig, willen wij de aanwachterij behouden.

De konijnen beleefden ook magere tijden; uit het gehele land hoorde je berichten over de verminderde stand. Alleen op sommige plaatsen in de diinstreek was de situatie als vanouds. Wat daar nu precies de oorzaken van zijn? Waarschijnlijk heeft het koude, winterse voorjaar van 1979 veel slachtoffers geëist, in de daarop volgende periode met langdurige regenval 'verdrinken' veel jonge konijnen, en, alsof dat nog niet genoeg was, sloeg ook de myxomatose weer in alle hevigheid toe. Ik las in een aflevering van *De Nederlandsche Jager*, dat konijnen die immuun voor de myxomatose waren geworden, steriel zouden zijn. Als dat inderdaad het geval is, is het, wanneer je er de winter en de regenval bijvoegt, zo verwonderlijk nog niet dat er nauwelijks konijnen waren. Gelukkig schijnt het er nu iets beter uit te zien.

Dit schrijvende, realiseer ik me, met wat voor problemen je toch steeds weer geconfronteerd wordt. Je moet wel volledig door de valkrij geobsedeerd zijn, wil je volhouden en steeds opnieuw beginnen. Het verkrijgen (en behouden!) van een jachtveld en een vogel, het opleiden van een hond tot een bruikbare hulp in het veld, training en mit, zijn zaken die niet alleen veel aandacht en tijd vereisen, maar de beoefenaars van het edele vluchtbedrijf menig zweetdruppeltje en, soms, ertgenis kosten.

De Hoge Vlucht

Erg verheugd ben ik over de prestaties die de valkeniers hebben geleverd. Hoewel Dijkstra niet kon beschikken over een staande hond en de patrijzen door middel van zijn Springer moest flushen, bereikte hij een, niet alleen voor Nederland, maar zelfs voor Europa, hoge score van 75 stuks uit 158 vluchten. 'Dada' wist zelfs meerdere

3

...en van zijn familiekid de sperwer — Foto's: Peter Otten

(soms minder) van een roekvlucht werd de vogel gelost, zodat, met de vogel hoog, de roeken (waar dikwijls kauwen bij zijn) werden benaderd. Wanneer dan de roeken en kauwen opvliegen, is de valk in een gunstige positie, zodat één van de kauwen meestal in paniek raakt en de valk met een stoot van 100 à 150 meter de kauw verrast en dikwijls slaat. Als de kauw met de eerste stoot gemist wordt, is de vlucht bijna hopeloos, daar de valk dan niet meer boven de kauw geraakt, omdat kauwen geweldige klimmers zijn. Als de kauw met de eerste stoot echter goed geraakt is, kan ze ook na enkele kleinere stoten geslagen worden. Kruyfhoofd had weer veel succes met de kraaienjacht en sloeg 49 stuks!

Als we dan de balans opmaken, komt die er als volgt uit te zien:

8 slechtvalken (4♂-4♀)	5 in de muis (2♂-3♀)	1 weggevlogen ♀	2 doodgegaan 2♂
---------------------------	-------------------------	--------------------	--------------------

8 slechtvalken hebben gejaagd (4♂-4♀)	8 slechtvalken sloegen prooi (4♂-4♀)	totaal 396
--	---	---------------

patrijs	fazant	kraai	diversen, zoals duiven
166	144	61	25

5

De Lage Vluht

Van de volgende leden mocht ik bericht ontvangen: Mevr. Cloppenburg, Van Arendonk, Van Asperen, A. Biemans, Bus, Cramer, Dijkstra, Ehler, Fleskens, Van Gerven, Helthuis, Horck, Hulimand, Huyskens, Kemp, Köhler, Kolman, Lammers, Mollen, G. J. van Nie, Simonis, Sterken, Velthuisen sr., Velthuisen jr., De Vries, Wierda en De Wit.

In ons bezit waren:

32 haviken (15 ♂-17 ♀)	20 in de muilt (10 ♂-10 ♀)	5 weggevlagen/losgelaten (2 ♂-3 ♀)	7 doodgegaan (3 ♂-4 ♀)
26 haviken hebben gejaagd (13 ♂-13 ♀)	26 haviken sloegen prooi (13 ♂-13 ♀)		totaal 1494

Pentekening van H. J. Slijper

6

Daarbij mag hij zich gelukkig prijzen een goed bezet veld te kunnen bejagen van voldoende grootte.

Deze valkenier of havikier bereikt soms een zeer hoge score en u voelt wel, dat zijn tableau het gemiddelde flink kan opschroeven.

Vrije tijd blijft echter de eerste en belangrijkste factor. Wie niet voldoende tijd voor zijn vogel kan vrijmaken, moet niet eens aan valkerij beginnen!

Iemand die maar enkele dagen in een seizoen kan jagen en zijn vogel daarvoor heeft klaargestoomd, heeft zijn mogelijkheden wel benut en misschien is hij zelfs niet eens ontevreden over zijn 'resultaten', maar zuiver valkerijtechnisch gezien moeten we in zo'n geval stellen, dat deze man er niets van gemaakt heeft! Je moet je afvragen of het onder die omstandigheden zelfs nog langer verantwoord is om een jachtvogel aan te houden. Iedereen is het erover eens, dat iemand die zijn hond uitlaat door de voordeur open te doen, het beest eruit te zetten en na 5 minuten weer binnen te laten, geen echte liefhebber is. Voor de meeste mensen is een havik op een hoopel of een valk op het blok, waarmee nooit iets wordt gedaan, ook een steen des aanstoots.

Laten wij daarom onze zaken goed doen en negatieve kritiek proberen te voorkomen.

Het asielwerk

De volgende vergunninghouders zonden mij bericht van hun activiteiten op het gebied van de roofvogelrevalidatie: A. Biemans, Boers, Bus, Cramer, Ehler, Fleskens, Haantjes, Hulimand, Klees, Lammers, Mollen, Morel, G. J. van Nie, Slijper, Sterken en Velthuisen sr.

In totaal werden door ons 199 vogels verzorgd, waarvan 143 dagroofvogels en 56 uilen. Daarvan werden 130 vogels losgelaten; 92 dagroofvogels en 38 uilen.

Dagroofvogels				
soort	aantal	losgelaten	dood/afgemaakt	nog in bezit
lorenvalk	57	38	15	4
buizerd	52	30	20	2
sperwer	15	10	5	
havik	9	8	1	
boomvalk	4	3		1
blauwe kiekendief	2		1	1
bruine kiekendief	1	1		
grauwe kiekendief	1		1	
wespandief	1	1		
rode wouw (Morel, België)	1	1		

Uilen				
soort	aantal	losgelaten	dood/afgemaakt	nog in bezit
ransuil	21	13	5	3
kerkuil	16	11	4	1
bosuil	12	11		1
steenuil	6	3	3	
dwerfgooruil	1			1

8

konijn	fazant	kraai	haas	eend	patrijs	diversen
1167	72	64	27	20	2	142 (spreeuw, ekster, meeuw, kauw, houtduif, verw. duif, merkoet, vlaamse gaai, kip (!), kat, muis)

Meeuwen werden door enkele leden met een speciale vergunning geslagen. Cramer herhaalde in de Bondsrepubliek zijn successen met zijn sperwer. Hij bereikte een score van 30 stuks, merendeels mussen. Jammer genoeg stierf de vogel aan een leverinfectie.

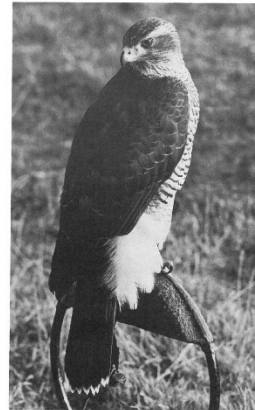
Een rekensommetje uit bovenstaande tabel geeft als uitkomst, dat het gemiddelde per havik die geslagen heeft, 57,4 stuks bedraagt.

Goede resultaten bereikten: Mevr. Cloppenburg, Fleskens, Kolman en Velthuisen sr. Zeer goede resultaten bereikten: A. Biemans, Bus, Dijkstra, Staal en Wierda.

Over dat gemiddelde en de individueel behaalde resultaten, die als 'goed' of 'zeer goed' gekwalificeerd worden, wil ik graag nog het volgende zeggen.

Het gemiddelde ligt vrij hoog; er zijn jagers die niet eens aan dat aantal komen, maar die beschikken dan meestal niet over een eigen veld en zijn dus afhankelijk van invaties. Daarbij komt, dat de meeste jagers meerdere wildsoorten bejagen, terwijl valkeniers zich over het algemeen uitsluitend met konijnen bezig houden. Enerzijds is er echter de havikier die alleen maar over één klein veldje beschikt met ook nog weinig wild en die bovendien krap bement is met vrije tijd. Voor hem is de zaterdag de enige jachtdag. Deze man zal nooit optimaal valkerij kunnen bedrijven; zijn resultaten blijven dan ook aan de magere kant. Anderzijds is er de collega die wel veel vrije tijd heeft en die zijn vogel dagelijks aan wild kan brengen. Hij doet dat niet alleen in zijn eigen omgeving, maar onderneemt daarvoor zelfs reizen naar het buitenland.

Foto: J.M.A.L.J. Fleskens

7

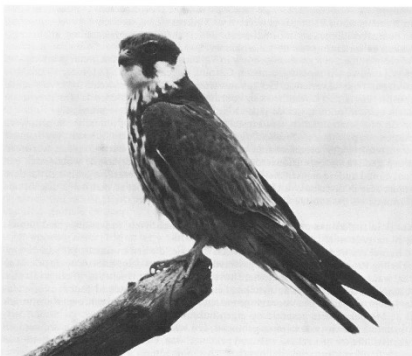
Diversen

Slijper maakte melding van het feit dat hij tweemaal een slechtvalk had gezien, waarschijnlijk dezelfde, die steeds maar opstootjes veroorzaakte onder o.a. meeuwen. G. J. van Nie had een musketje in zijn tuin, dat herhaaldelijk en zonder succes, een houtduif probeerde te slaan. Hij vond ook een sperwerhorst, dat was uitgehaald door een havik. Van Nie stelde vast, dat de havik één jong bij de sperwerhorst en twee jongen op de plukplaats bij de eigen horst had geplukt.

J. Biemans verhaalde van een aantal slechtvalkwaarnemingen, waarvan één een groep van honderden houtduiven aanjaagde. Tevens zag hij, zelfs een paar maal, hoe een haviktafel vanaf zeer grote hoogte — de vogel was nog nauwelijks met een kijker waar te nemen — als een slechtvalk verticaal een druppelstoot maakte op kleine groepjes houtduiven!

Nu de havik zich nog steeds uitbreidt en kennelijk minder kieskeurig wordt in de keuze van zijn horstboom — eigen en andere waarnemingen — worden er ook meer jongen uitgehaald. Leefden ze voorheen in het verborgen, nu laten ze zich steeds meer zien, met alle kwalijke gevolgen van dien. Het is niet alleen de jeugd die zich hieraan schuldig maakt, maar ook lieden wie het er om te doen is de vogels te prepareren om ze daarna voor grof geld te verkopen. Het wordt tijd dat er een preparatieverbod voor roofvogels en uilen komt.

De ranke boomvalk — Foto: Peter Otten

9

Een valkerij-tentoonstelling

door G. A. van Nie

Onder het motto *Vier eeuwen valkerij in Valkenswaard en de Kempen* werd van 21 juni t/m 13 juli 1980 in Valkenswaard een tentoonstelling gehouden, die het resultaat was van het werk, dat een gemengde commissie van ongeveer 25 medewerkers in ruim anderhalf jaar had verzet. Het initiatief ging uit van de Stichting Museum Valkenswaard, die zich tot doel heeft gesteld een streekmuseum tot stand te brengen, dat de plaatselijke geschiedenis tot onderwerp moet hebben met als leidraad de economische ontwikkeling van de gemeente. Daarom komen de valkerij, de leerloerij en de sigarenindustrie tot uitbeelding. Om publiek en gemeentebestuur alvast een indruk te geven van wat de commissie voor ogen staat, werd besloten een deeltentoonstelling te organiseren. Gezoken werd voor de valkerij.

Nadat de commissie de algemene opzet voor de tentoonstelling vastgesteld had, werd een aantal werkgroepen gevormd, die ieder een afgerond gedeelte zouden realiseren. Deze opzet is uitstekend geslaagd. Uiteraard waren het in hoofdzaak Valkenswaarders, die zich hiervoor inzetten hebben en daarom heeft het in dit artikel weinig zin namen te noemen, maar vast staat dat door allen met groot enthousiasme gewerkt is. Wel moet bijzondere dank gebracht worden aan H.M. Koningin Juliana, die ons toestond in het Koninklijk Huisarchief kennis te nemen van het archief van de Royal Loo Hawking Club (1839-1853) en zelfs verlof gaf enkele aquarellen en tekeningen van Dubourg en Sonderland voor de tentoonstelling te reproduceren. Omdat deze Club van buitengewoon belang is geweest voor Valkenswaard, hebben wij veel nut gehad van deze afbeeldingen als informatie voor de vervaardiging van kostuums, uitrustingsstukken en inrichting van de valkenkamer.

Het viel niet mee, een geschikt gebouw in Valkenswaard te vinden, maar gelukkig kon het vrij nieuwe Ontmoetingscentrum Carolus — een voormalig klooster — ons drie weken gastvrijheid verlenen. Het gebouw leende zich hier uitstekend voor: voldoende expositieruimten en bovendien een voormalige kapel van voldoende afmetingen om daarin een uitbeelding van de lage en de hoge vlucht onder te brengen. Om de presentatie van de tentoonstelling bij het publiek optimaal te maken, werd besloten een permanente rondleiding te organiseren, een vrij ambitieuze opzet, omdat het merendeel der organisatoren een normale werkweek had. Overdag werd een beroep gedaan op gepsioneerden en ook deze werkwijze slaagde wonderwel: een groot aantal oudere mensen meldde zich voor deze taak. Achteraf is gebleken, dat deze aanpak zeer in de smaak van het publiek viel: men leest niet zo makkelijk uitgebreide informatie en nu kon men ook vragen stellen.

Laat ik in sneltreinvaart onze rondleiding even beschrijven; in werkelijkheid duurde die bijna twee uur!

De bezoekers werden ontvangen met een diaserie, die een overzicht gaf van de ontwikkeling van de valkerij door de geschiedenis heen, met enige nadruk op de pracht en praal waarmee vooral aan de kleinere hoven in Europa het vluchtbedrijf omgeven was. De kwaliteit der beelden was uitstekend en ze werden ondersteund door een commentaar, gesproken door een voormalige medewerker van een omroep en muzik uit de Middeleeuwen, gespeeld op eigentijdse instrumenten.

In ruimte 2 waren twee kamers gebouwd, één van een boerenfamilie en één van een valkerier, die tot een zekere welstand gekomen was. De interieurs waren opgebouwd aan de hand van notariële delingsacten en testamenten.

10

was, met medewerking van Staatsbosbeheer en het IVN, een natuurlijk heideveld gebouwd, compleet met vliegdennen en een hoefveelheid rennende konijnen, die allen in de stoutste dromen van een havik te voorkomen. De achtergrond werd gevormd door een drie meter hoge fotowand van een ideaal heidelandschap met jeneverbessen. Bij de ingang stond een jachtgezelschap: een valkeniersknecht, een adellijke dame met een gehuifde sperwer op de hand en een havikier, die zojuist een havik van de hand liet vliegen. Om het verloop van de vlucht uit te beelden, kwamen er nog vier haviken aan te pas, de eerste zette de vervolging in, de tweede rondde een vliegden waar het konijn onder doorschoot, de derde bond het konijn en de vierde werd door een valkenier van het geslagen konijn opgenomen. Alle personen waren gekleed in het kostuum van de Loo Hawking Club, alles speciaal vervaardigd door een team van hardwerkende dames, tot zelfs de gebreide zwartwollen sokken toe!

Het enige, dat het kritisch havikeroog stoorde was de scène van het opnemen van het geslagen konijn: de betrokken etalagepop was niet sorpelig genoeg in de lendelen om de noodzakelijke buiging te maken. Men had dit opgelost door in het heideveld een wat klein, maar hoog heuveltje te bouwen en laat nu die havik juist op de top daarvan dit konijn geslagen hebben! Maar voor de rest niets dan lof, de haviken waren heel natuurlijk geprepareerd, mede doordat de preparateur zeer gewillig de kritische wenken van ervaren valkeniers wilde opvolgen. Dit kostte een hoop werk meer dan de normale commerciële werkwijze, maar dat had de commissie er graag voor over. Aan het eind van de zaal stond een valkeniersknecht en een persoon in het uniform van Prins Alexander, de voorzitter van de Loo Hawking Club: een groen lakens jachtbuis, witte broek in hoge zwarte rijlaarzen, grijze hoge hoed met aigrette, valkeniershandschoenen aan de linker, gewone bruine handschoenen aan de rechterhand, valkeniersstas van groen laken met goudgalon afgezet. Hoog boven hen belagden twee slechtvalken een reiger, die in uiterste schrik met open snavel tracht te ontkomen.

Het diorama oogste veel waardering van het publiek en — wat ons meer deugd deed — de bewondering van twee museumdirecteuren. De ene was zichtbaar jaloers op de vele goed geprepareerde jachtvogels, de andere gaf ons een paar nuttige wenken voor de latere expositie; het natuurlijke heideveld was wel bruikbaar voor drie weken, maar later zullen we naar een andere uitbeelding moeten, want het vocht uit de beplanting is desastreus voor de preparaten.

Tenslotte werden de bezoekers naar buiten geleid, waar op de voormalige speelplaats van de meisjesschool een copie van een valkenvangplaats was opgebouwd. Wie hiervoor belangstelling heeft, moge verwezen worden naar het artikel *Gesprekken met tobbers* in ons Jaarboek 1978, blz. 8-16.

Het succes van dit onderdeel was onoverdrijf groot. Vooral als de plastic lokduif uit zijn zodenhutje werd getrokken en het vangnet over hem dichtsloeg, kende het enthousiasme van de toeschouwers geen grenzen. Zelfs vroeg een bezoeker, of we niet bang waren, dat een onverlaat naar dit voorbeeld nu slechtvalken zou gaan vangen. Het antwoord was: 'Nee, binnen een jaar vangt hij nog niets en geeft hij hoot op.'

Het weer was in die weken buitengewoon geschikt voor museumbezoek: het goot bijna constant van de regen, wat ons alleen hinderde bij de valkenvangst. De commissie had nogal wat reclame gemaakt, de regionale omroep en ook *Van gewest tot gewest* heeft er aandacht aan besteed! Op alle campings in de omtrek hingen affiches. Medewerking van de pers was er ook genoeg.

De tentoonstelling werd bezocht door ruim 8100 bezoekers. Doel was uiteraard, te onderzoeken of een dergelijke opzet belangstelling zou trekken. Wij meenden van wel. Ook wilde de commissie graag weten op welke punten kritiek zou komen. Bij de uitgang was een enquêtelijst gelegd en de gegevens die daaruit af te leiden zijn stelden

12

Er zijn meerdere valkeniersfamilies geweest, die aanzienlijke vermogens vergaard hebben. Vaak traden zij op als geldschietters van de eigen en onliggende gemeenten. In ruimte 3 hingen de Kleurenfoto's van de schetsen, die getekend hebben voor de bekende prenten van de jachten op Het Loo in de *Traité de Fauconnerie* van Schlegel en Van Wulverhorst. Zij zijn buitengewoon instructief voor de gevolgde werkwijze. Tevens stonden er in een vitrine de beide valken, die in 1890 in Valkenswaard gevangen werden en geslagen door de Old Hawking Club in Engeland. (Zie hiervoor ons Jaarboek 1978, blz. 24.) Maar het fraais in dit vertrek was een maquette van Valkenswaard omstreeks 1750, vervaardigd door bouwkundige studenten naar oude kaarten, de huizen in reliëf en het grondgebruik aangegeven door verschillend gekleurde zeer kleine, korreltjes van — naar ik geloof — plastic. Iedereen, die begon is met de vervakking van ons landschap, kon er zijn hart aan ophalen: de drassige hooilandsjes langs Dommel en Tongelreep, de schaarse bouwlandjes dichtbij het dorp, de heidevelden, die er vlak omheen lagen, de vennen, die gelukkig nog grotendeels aanwezig zijn, de brandkuil midden op de Markt, de enkele wegen die ook nu nog in gebruik zijn. Bij de echte Valkenswaarders sloeg deze maquette gevoelige snaren aan: 'daar heeft ons Tante Miet nog gewoond' of: 'langs dat weggetje ging ik nog naar school' en soortgelijke opmerkingen gaven de deskundige rondleiders in dit vertrek toch wel voldoening. Er hing ook een historische kaart, waarop Valkenswaard staat als *Wercken Weert or the Hawkers Town*.

Ruimte 4 gaf een overzicht van het werkterrein van de Valkenswaardse valkeniers in Europa. Op een duidelijke landkaart verbonden dunne lijnen hun dorp met hun werkterrein: vorstenvoeren, lordly mansions, buitenhuizen en vangplaatsen in Denemarken en IJsland. Op een lange tafel ervoor lagen naslagmappen met de persoonlijke gegevens van de valkeniers uit de periode 1600-1900. De belangstelling hiervoor was groot, heel veel mensen zochten erin naar mogelijke familieovervantschappen. Er waren er zelfs die hiervoor speciaal nog eens terug kwamen en er een halve dag aan spendeerden, een succes voor de samenstellers, die een waar monnikenwerk verrichtten.

In ruimte 5 was een valkenkamer opgebouwd, die zo getrouw mogelijk een beeld gaf van de oude valkenkamer op Het Loo. Een hoog rek nam bijna twee wanden in beslag, er stonden preparaten op van alle roofvogels, die in de valkerij gebruikt werden. In een oud kastje stonden huiven, aan een rek hingen handschoenen, tassen en loeren. (Een heel enthousiaste rondleider gaf zo nu en dan een demonstratie loer draaien.) Verder stond er een kagie en een hakblok, waarop een valkenknecht aas aan het klaarmaken was. Een andere hanteerde een bezem onder het hoge rek. De ramen en zoldergebinten waren trouwe copisten van de aquarellen, alles in eikhout. Daarna ging men naar ruimte 6, waar een meer technische diaserie vertoond werd over de africhting van de jachtvogels. Hier werd de tekst gesproken door een medewerker van de regionale omroep.

Ruimte 7 was geheel gewijd aan de biologie van de roofvogels en aan de revalidatie, die tegenwoordig zoveel tijd en werk van de valkeniers vraagt. Een reliëfkaart van Europa toonde de trekroute van de slechtvalk. Een tableau gaf de voedselpyramide aan, waar de slechtvalk aan het hoofd staat en daardoor als vergaarbak moet dienen van al die niet-altbreekbare gifstoffen, die wij tegenwoordig in land- en tuinbouw zo kwistig gebruiken. Een serie grote kleurenfoto's gaf een duidelijk beeld van het opknappen van invalide roofvogels tot weer volwaardige exemplaren, die zonder gevaar weer in de vrije natuur teruggebracht kunnen worden.

Ruimte 8 was de oude kapel. Het was telkens weer een belevens voor de rondleider, hier de deuren voor een nieuw gezelschap te openen: kreten van bewondering en verbazing klonken dan op en waartijk niet alleen van schoolkinderen. Op de grond

11

ons enigszins teleur: het publiek was latend enthousiast en aanmerkingen waar we lering uit konden trekken bleven praktisch achterwege: alleen bij de technische diaserie vond men dat de plaatjes te snel wisselden.

De opening van de tentoonstelling werd verricht door de burgemeester, in aanwezigheid van vele raadsleden en genodigden. De plechtigheid kreeg extra reliëf door de medewerking van de Kempische Jachtvoorblazers, die in kostuum de nodige signalen bleezen.

De afbraak kostte twee dagen van hard werken. Alle preparaten zijn opgeborgen in grote plastic hoozen, alle speciaal gebouwd; vertrekken waren uitneembaar tot zelfs het balkenplafond en de ramen van de valkenkamer, en alles is opgeborgen om te wachten op een besluit van het gemeentebestuur over een permanente huisvesting!

13

Het aanwachten in België

door Patrick Morel

(vertaald uit het Frans door H. Dijkstra)

Foto's van de schrijver

Al heeft de Hoge Vlucht in onze Lage Landen een periode van terugval te zien gegeven, zij werd echter nimmer opgegeven. De belangrijkste oorzaak van deze achteruitgang is ongetwijfeld de moelijkheid om vogels voor de Hoge Vlucht te verkrijgen, terwijl het vroeger relatief eenvoudig was om nestelingen te vinden of wildvangers te vangen tijdens de herfsttrek!

Het slagen van het broeden in gevangenschap laat nu echter de toekomst met optimistische tegemoeten. De bewaarsen dat deze in gevangenschap geboren vogels minder van kwaliteit zouden zijn en zich niet zouden kunnen aanpassen, acht ik ongrond; het hangt er veel meer van af hoe men deze vogels in hun prille jeugd behandeld heeft (zijn ze getreind tot jachtvogels, geplaatst in geschikte volières, is ze geleerd een prooi te doden, enz.)

Ik laat nu een kort overzicht volgen van de activiteiten der Belgische valkeniers en havikiers gedurende de laatste jaren.

In de Lage Vlucht valt een opleving van activiteiten te constateren, vooral onder jongeren, die begrepen hebben dat de havikerij een vorm van jacht is en beslist geen snobisme. Een dorpse jonge havikiers is actief naast de ouderen en hun resultaten variëren naar gelang de terreinen waarop zij vliegen. De prosoorten variëren sterk omdat het konijn in België zeldzamer is dan in Nederland.

In de Hoge Vlucht werden enkele lanterns gevlogen, terwijl de grote meester Charles Kruythoff nog steeds iedere winter met succes een slechtvalk op kraaien en roeken vliegt!

Gilles Lafosse en ik vliegen meer op wild door middel van de klassieke aanwachten-vlucht, hoewel het ook wel voorkomt dat we kraaien en eksters in het nascoen met slechtvalken vliegen.

Ik heb de mogelijkheid om nu al gedurende 15 jaar met Gilles Lafosse een équipe te vormen. Het in équipe vliegen is zeer inspirerend, want het biedt enerzijds de mogelijkheid tot wederzijdse kritiek en anderzijds een aanmerkelijke tijdswinst bij het gereedmaken van de vogels, het volgen van de vluchten, het zoeken naar een verloren geraakte valk, etc.

Gewoonlijk vliegen wij 3 slechtvalken iedere dag, ongeveer 2 à 3 uur voor zonsopgang. Ons seizoen begint in september en eindigt eind november, soms later als wij gelegenheid hebben in Spanje of Italië te vliegen.

Het in conditie brengen duurt voor de nestelingen altijd ongeveer een maand, d.w.z. vanaf het moment dat ze uit het moeders of de fokvolière komen en in gewicht omlaag gebracht zijn, tot zij in staat zijn dagelijks te slaan. Wij halen de vogels dan tegen 15 augustus uit het moeders. Voor wildvangen zijn 14 dagen voldoende.

Enmaal op gewicht gebracht, brengen wij ze in conditie door een tamelijk zware training op de loer. Wij zijn n.l. van mening dat het uit den boze is een valk een kans te bieden zolang hij fysiek nog niet in staat is wild te slaan! Deze training gaat in de praktijk als volgt: ieder voorziet van een loer stellen wij ons op 100 m afstand van elkaar op en laten beurtelings de valk op een loer stoten, hetgeen het voordeel heeft dat de valk gedwongen wordt een ononderbroken vlucht van 100 m te maken na iedere stoot. In vergelijking met het klassieke stoten op de loer, heeft dit het voordeel dat de valk tussen twee stoten een op een jachtvlucht gelijkende vlucht van minstens 100 m

14

Zodra de vogel goed geplaatst is, jagen wij gezamenlijk de prooi op. In het begin van het seizoen doen wij dit met de wind in de rug om de valk het voordeel te geven van een gemakkelijke 'kill'. Vooral als er dekking dichtbij is, die de valk noodzaakt te binden voordat de prooi de gewassen bereikt heeft.

Vanaf oktober schenken wij minder aandacht aan de windrichting omdat de vlucht op hoenders tegen de wind in het voordeel biedt dat de valk na enkele missers steeds hoger gaat vliegen en genoodzaakt wordt voor de valkenier uit positie te kiezen. Wij hechten veel waarde aan de hoogte, want dikwijls bepaalt die de stijl van het gebeuren, die wij belangrijk achten dan het maken van buit.

Alle valken gaan uiteindelijk stijgen, sommige zijn meer begaafd dan andere (onze valk 'Elsevier' bv. heeft altijd op ongelofelijke hoogte gevlogen, ongeacht het weer of de wind), maar alle valken zullen het uiteindelijk gaan doen; het is een kwestie van volhouden. Soms beginnen ze pas na de eerste maai op grotere hoogte aan te wachten. Het probleem van de wind is van minder belang bij de vlucht op fazant dan bij die op patrijs, aangezien de fazant een rechtlijnige vlucht heeft.

De valken beginnen pas goed te vliegen tegen het eind van september; hun mooiste vluchten vonden altijd pas in november en december plaats.

Onze équipe heeft bijna 400 stuks wild geslagen in 2 seizoenen (1977 en 1978). 'Elsevier's' aandeel hierin bedroeg alleen al bijna 200 stuks (het eerste jaar had ze maar 23 prooien geslagen, doch toen had ze slechts 1 maand gevlogen in december en verscheidene van haar prooien waren roodpootpatrijzen in Spanje geslagen!).

Wij hebben natuurlijk onnoemelijk veel avonturen en emoties beleefd, maar het zou te ver voeren deze hier weer te geven. Laat ik volstaan met het memoreren van het feit dat 'Elsevier' tot 4 maal toe 2 patrijzen in eenzelfde stoot geslagen heeft. Dit volgens een bijna klassiek scenario: ze bevond zich zeer hoog boven de patrijzen, 300-400 m en kreeg een dertig meter duiksnelheid dat zij een patrijs uit de koppeld dood neersloeg en in de uitloop van haar stoot een tweede bond!

Tot slot laat ik enige verhalen over de vluchten volgen uit ons jachtboek '77-78.

zaterdag 5 oktober 1977

Zonnig weer, hemel licht bewolkt en wind van middelmatige sterkte.

Wij vinden een volk van 7 patrijzen, ze vallen in een stuk klaver; wij gaan 300 m terug en werpen 'Elsevier'. Zij stijgt in 3 of 4 cirkels naar ca. 150 m en gaat een torenvalk aanvallen, die enkele honderden meters van ons af staat te bidden. De hond krijgt verwaaiing van de patrijzen, maar ze vertrokken voordat hij ze kan voorstaan, hetgeen zeer verwonderlijk is met de valk er zo hoog boven. De klucht spat uit, een deel duikt tegenwind naar het nabije bos, terwijl 3 patrijzen omdraien en met de wind in de rug op ons toevliegen. De valk zet onmiddellijk haar duik in en bindt een der patrijzen boven onze hoofden. Zij draait af remmend tegenwind en doodt haar prooi op de grond. Wij belonen haar en vertrekken weer. 'Eole' is aan de beurt.

Wij rijden met de jeep enkele honderden meters en doen uit de wegberm achter elkaar 2 kluchten op die in een bietenrand neerstrijken. De hond staat direct voor aan de rand van de bieten. 'Eole' wacht wat lang met stijgen en gaat nogal ver van ons af wind zoeken. De patrijs, die wordt voorgestaan, profiteert hiervan door te vertrekken, de valk komt snel terug, maar de patrijs heeft tijd om weer in te vallen aan het eind van het veld. De hond vervolgt zijn loop en staat enkele meters verder weer voor. Ditmaal is 'Eole' goed geplaatst en wij kunnen haar de patrijs zodanig presenteren dat zij verticaal kan stoten. Hij wordt neergeslagen en rolt over het stoppelveld, waar de valk er op neerstrijkt en de prooi doodt.

De hond, die ons tijdens het opnemen van de vogel uit het gezicht verloren heeft, komt niet terug, noch op ons roepen, noch op de fluit. Wij zien zijn kop op gelijke hoogte van

16

Gilles Lafosse werpt 'Elsevier'

moet maken en geen kans krijgt kleine stoten aan te brengen in de bekende cadans van duiken en opstelen, die een valk weinig vermoeden.

Zodra de valken in staat zijn op deze wijze in 2 beurten zo'n 25 tot 40 stoten te maken — onderbroken door een rustpauze van 20 minuten — worden ze geleidelijk aan wild gebracht. Eigenlijk hebben ze bij iedere oefening al jachtvluchten gemaakt over 2,5 km tot 4 km, hetgeen beslist een zwaardere training is dan het klassieke stoten op de loer. De eerste kansen worden uitgezocht en de meest gemakkelijke daarvan aan de jonge of minder begaafde valken geboden en wel zodanig dat deze eerste vluchten steeds een aanmoediging vormen. Wij proberen dus een valk bij iedere vlucht een kans te bieden en als dit niet lukt, proberen we dit een tweede keer en vervolgens later we een patrijs los op het moment dat de valk goed geplaatst boven ons staat. Na enkele lessen realiseert de valk zich dat iedere keer dat ze hoog boven ons vliegt, er iets opgaat. De hoogte neemt voortdurend toe, maar alleen de veelvuldigheid van het aantal kansen en 'kills' zal de valk tot zeer grote hoogte doen stijgen.

In principe jagen wij op de volgende manier: ten einde iedere middag een maximaal aantal vluchten te krijgen (2 vluchten per valk, indien mogelijk), doorkruisen wij het terrein per jeep en zoeken de vlakke met kijkers af om vast te stellen waar zich koppels patrijzen ophouden. In feite proberen we in de eerste plaats op patrijzen te vliegen, liever dan op fazanten.

Zodra een volk gelocaliseerd is, verwijderen we ons enkele honderden meters om een valk te werpen. Deze is voorzien van aymerischschoenen (dikwijls vliegen we zonder schoenen) en een zender, die aan de staart bevestigd is. Wij zijn afgeslagen van bevestiging aan de poten, die het grote gevaar inhoudt van electrocutie als een valk op een hoogspanningsmast gaat zitten.

De zender wordt voor iedere vlucht getest, want wij hebben meegemaakt dat de batterijen na een schok verschoven waren. Dan worden de honden ingezet, nl. een Duitse Staande Korthaar en een Duitse Staande Draadhaar bij toerbeurt. Hun rol is betrekkelijk beperkt, maar wel onmisbaar. Zij bestaat uit:

- a. het vaststellen van de precieze plaats waar het wild zich bevindt,
- b. dit op te jagen op het juiste moment,
- c. het opnieuw opzoeken van het wild wanneer dit is aangeslagen.

17

de bieten aan het eind van het veld; hij staat weer voor. 'Emeraude' wordt dadelijk geworpen en zij stijgt krachtig naar grote hoogte, daarbij wijde cirkels om ons heen makend. Wij lopen naar de hond en doen een volk patrijzen op dat tussen ons en de hond geblokkeerd lag; schitterende stoot en in één klap dood.

Na een kwartier zoeken ontdekken we met de kijker een kopje dat boven de stoppel uitsteekt, even later een tweede. De gedrukte patrijzen zijn door het op wacht staande haantje eigenlijk verraden! 'Elsevier' vliegt, na afgehuifd te zijn, op haar best, zij heeft er kennelijk zin in en gaat een stijgvind zoeken. Ver van ons af stijgt ze tot buiten zicht. Zij komt dertig meter hoog terug dat wij haar af en toe tussen de wolken uit het oog verliezen.

Wij doen de patrijzen te vroeg op en de valk, wat afgeleid, schijnt ze niet dadelijk te zien. Zij wacht met het inzetten van haar stoot, doorkliefte de lucht als een sikkel in vlakke vlucht op 200 m hoogte, begint dan een tweede stoot, die haar achter de patrijzen lijkt langs te voeren. De klucht stijgt op dat moment zo'n 15 m om de weg over te steken en 'Elsevier' zwiept met de labelachtige snelheid van haar stoot fluitend weer omhoog en bindt één der hoenders van onderen. Door haar enorme gaaf moet zij de zich vertrettende patrijs in de vlucht vergrijpen en landt erin midden in een veld met hoge maïs. Het kostte ons bijna een kwartier haar te vinden ondanks de zender! Ze wordt met een volle krop opgenomen en weer geïfud.

Terwijl de nacht begint te vallen, maken we nog een vlucht met 'Emeraude'. De patrijzen vertrekken op 300 m en snellen naar een maïsveld, dat ze natuurlijk niet halen. 'Emeraude' heeft feitelijk wat laat gestoten en heeft te veel tijd gebruikt om ze in te halen. Als een stuterende bal schiet ze weer omhoog en stijgt nu nog moeier. Zeer hoog wacht ze zonder één vleugelslag recht boven ons. We rennen op goed geluk enkele honderden meters en zien kans een volk patrijzen op te jagen dat direct door 'Emeraude' wordt aangevallen. De vangst gaat op klassieke wijze en lijkt haast te gemakkelijk.

Het is zowat donker als we een laatste vlucht met 'Eole' proberen, die hoewel ze zeer goed boven ons is, de patrijzen niet meer zien kan als ze onder haar opgaan. Na een vijftiental stoten met als achtergrond het fraaie avondrood, wordt ze opgenomen.

10 september 1978

We hebben onze vriend Pierre Basset met zijn vrouw uit Zwitserland op bezoek. Pierre vliegt een slechtvalkwijf 'Bertha' getreind op kraaien. De weersomstandigheden zijn ideaal: zonnig, blauwe hemel, veel thermiek en een lichte wind!

'Bertha' wordt losgelaten bij het zien van een zwerm kraaien dichtbij een enorme vuilnisbelt in een oude zandafgraving. Echter te vroeg: het is pas twee uur. Zij gaat zonder overtuiging op de kraaien af en vertrekt dan al zwendend profiterend van de

17

'Elevier' op haar 125e prooi (roodpootpatrijs) van het seizoen. Spanje, december 1979

stijgwind boven een dichtbijzijnd bosje. Gedurende 20 minuten vliegt de valk in de wind tot een ongelofelijke hoogte waarbij we haar zelfs met onze kijkers uit het oog verliezen, dit tot grote woede van Pierre! Plotseling maakt ze een verticale stoot op een houtduif en rakt die zo hard dat hij morsdood neervalt op enkele tientallen meters van ons af. Het is duidelijk waarneembaar dat de valk geen honger heeft en dat ze alleen uit speelsheid heeft aangevallen.

Pierre is razend en neemt de vogel op zonder haar te belonen. We gaan weer verder en ontdekken vrij spoedig enige fazantten, die langs een haag lopen. 'Gana' wordt geworpen en vertrekt om vrij ver wind te halen, ze komt boven ons en maakt twee mooie stoten op merels en komt dan boven ons op 60 m hoogte. De hond staat voor en springt op commando in: 3 fazantenhaven vliegen al 'kokkerend' uit de haag op. 'Gana' keert direct, duikt en bindt een haan waarmee ze op de grond komt; de prooi verzet zich fel, maar de valk houdt hem goed en wordt met een goede krop belond.

Na een nieuwe zoekactie vinden we een volk patrijzen, dat invalt in een bietenveld. De jonge valk wordt geworpen, de hond loopt per ongeluk voor de wind het veld af en loopt boven op de patrijzen met de wind in de rug! De valk die slecht geplaatst is, valt aan en vervolgt ze tot de dekking, komt dan laag boven ons terug. Ze krijgt als beloning een losgelaten patrijs, die ze gemakkelijk bindt.

We besluiten een tweede vlucht met 'Bertha' te maken en keren terug naar de steengroef. Bij het zien van de kraaien wordt ze losgelaten en ditmaal valt ze ze direct aan, waarop de hele troep dekking zoekt in een boomgaard. We proberen ze op te jagen met verschrikkelijk veel geschreeuw, maar doordat de bomen nogal dicht bijeen staan, vliegen ze na iedere stoot van boom tot boom. Het lukt ons uiteindelijk enkele kraaien te isoleren in een alleenstaande boom en één kraai begaat dan de fout op een verkeerd moment weg te vliegen, waarbij ze door 'Bertha' uit de lucht geplukt wordt, die dit keer een goede beloning krijgt. Mooie demonstratie 'Rook-Hawking'!

18

Wij beslissen van terrein te veranderen en 'Elevier' te vliegen, want hier zijn te veel 'diversen', zoals houtduiven, kraaien, spreuwen, enz. Al rijdend in de jeep zien wij kans een klucht patrijzen op te doen die iets verder in de rand van een bietenveld invalt. 'Elevier' is in 'yarak' en stijgt met enkele vleugelslagen tot fantastische hoogte en wacht loodrecht boven ons. We jagen de hoenders op, die één voor één tegen wind vertrekken. Schitterende stoot met aanslaan van de patrijs, die in de bieten valt. We proberen tevergeefs hem weer op te doen, terwijl 'Elevier' met de uitloop van haar stoot weer gestegen is en zich onberispelijk boven ons plaatst. Na enige minuten staat de hond honderd meter verder voor en doet een enkel hoen springen, dat de fout begaat de dekking te verlaten met de wind in de rug; het wordt in één klap door de valk gedood. We roeken al teruggaande nauwkeurig de vlakke af en in de hoop een laatste vlucht te krijgen, vinden we een klucht op een enorme, geploegde akker. Wat een schitterende kans: als een schilderij bij een ondergaande zon in het naseizoen, patrijzen in de vlakke op 500 m van de dichtstbijzijnde dekking en een valk in optimale conditie. Stijgen tot buiten zicht; ze vliegt zo hoog boven ons dat we haar rustig enkele minuten laten vliegen, alleen omdat het zo fraai is om te zien! Wanneer onze Italiaanse vrienden van een symfonie spreken als ze de Hoge Vlucht beschrijven, hebben ze duizend maal gelijk!

Het slot gaat met verbijsterend gemak — een eindeloze stoot en een patrijs, die 'explodeert' in een wolk van veren.

Maar voordat zo'n vlucht bereikt kan worden, zijn er heel wat teleurstellingen aan vooraf gegaan.

Ze men niet in de Middeleeuwen: 'In de valkerij is het als in de liefde: voor één vreugde duizend smarten?'

Iedereen gelukkig!

19

Een middeleeuws verslag in woord en beeld over gedrag van valken

door W.K. Kraak

Foto's van de schrijver

De hieronder gepubliceerde tekst staat niet in de uitgave van C.A. Willemsen (1942), wel in die van Johann Velsler (1596) en van Johann Gottlieb Schneider (1788). De auteur schrijft over valken die, bezeten van trekdrift, zich overdag geen tijd gunnen om te jagen en zelfs dagen achtereen zonder voedsel tot zich te nemen kunnen doorgaan; maar 's nachts bij volle maan komen zij wel tot jagen en als ze prooi slaan eten ze die rustig op.

Ik citeer twee zinnen van de latijnse tekst:

'Necessitas vero quare venentur falcones de nocte est hec: cum adveniente tempore transitus propter falcones ad transitum et festinent, ne forte tempus aptum ipsi transitu turbetur et fiat ineptum, et potius velint aliquantum dicrum non pasci quam perdere tempus transeundi, accidit quod transeundo in die non curret de pasta. Unde si contingat plenilunium esse, ut falcones videre valeant, avem venantur et capientes ipsam pascentur.' (codex Vaticanus Palatinus 1071, fol. 52^r en 52^v)

De goed leesbare vertaling van Wood and Fyfe (1943) moderniseert uiteraard de latijnse zinsconstructie die men inderdaad moeilijk handhaven kan:

'The necessity which impels falcons to hunt at night is the following: when the time for their migrations approaches they become restless and hasten on their way lest the clement weather that favors their journey become disturbed and unfavorable; they go without food or several days rather than lose time. Thus it sometimes happens that they take no heed of meals while traveling by day, but should it happen to be the period of the full moon enabling the falcons to see, they hunt for a bird and, having caught it, they take advantage of the opportunity for a meal.' (Wood and Fyfe p. 119)

Ik ben met opzet dit stuk op ongewone manier begonnen, alsof het een quiz-vraag betreft: 'Wie wet de auteur van de latijnse tekst en in welke eeuw kan men die plaatsen?'

Het antwoord luidt: Manfred (1232-1266), koning van Sicilië sinds 1258, zoon van keizer Frederik II van Hohenstaufen. De aangehaalde tekst van Manfred geeft een aanvulling op de tekst van de boeken *De arte venandi cum avibus* van zijn vader. 'Men heeft', zegt de keizer, 'wel eens valken 's nachts zien jagen en prooi slaan, voornamelijk bij volle maan, omdat ze overdag niets hadden kunnen vangen.'

'Visum fuit etiam aliquando quod falcones venabantur et predbabantur per noctem maxime in plenilunio quoniam de die nichil rapere poterant.' (codex Vaticanus fol. 52^r kolom a, regel 18)

Vertaling bij Wood and Fyfe (II, c. 13) op p. 118. Bij Willemsen vinden we deze tekst van Frederik ook, maar als onderdeel van boek I, niet in boek II (nl. op p. 22 en in iets gewijzigde vorm nog eens op p. 30).

20

Voor goed begrip van de onderlinge afwijkingen die men kan constateren tussen de tekstuitgave van Willemsen en de Engelse vertaling van Wood and Fyfe diene het volgende: Willemsen geeft de volledige zgn. zes-boek-versie van de tekst uit. Het voor-naamste handschrift hiervan ligt in Bologna in de Universiteitsbibliotheek aldaar (ms. latinus 419 (1717)). Wood and Fyfe vertalen alles wat er in verschillende handschriften te vinden is: voor boek I en II biedt de Vaticanus veel! Willemsen heeft zich alleen de taak gesteld de hele tekst uit de zgn. zes-boek-versie uit te geven. Daardoor mist hij wel de bijzondere extra's van de Vaticaanse codex, die dit handschrift uit de zgn. tweede-boek-versie zo interessant maken, nl. de toevoegingen van Manfred op de tekst van zijn vader en de serie hoofdstukken die Manfred in de nagelaten papieren van zijn vader ontdekt had en inlaste na het voorwoord van boek II. Daar staan ze in de Vaticaanse codex als hoofdstukken I tot en met 17 en 29. In II caput 18 legt Manfred verantwoording af van zijn ontdekking en handelwijze in het ordenen van de capita (zoals wij nu hoofdstukken 19 tot en met 30 geplaatst vinden voor hoofdstuk 31).

Verdere teksten

Er zijn in dit gedeelte van het werk van Frederik enige aardige teksten over het leven van valken in het wild. Dan moeten we toch in de eerste plaats denken aan de slechte valk en de lanervalk, want Frederik heeft zijn jeugd doorgebracht op Sicilië en verder in een druk bezet leven vooral de landstreek Apulië (Italiaans Puglia) in Zuid-Italië leren waarden om daar met zijn valken het vluchtbedrijf te beoefenen. Zo heeft hij waarnemingen gedaan of laten doen bij valkenhorsten met het resultaat dat we een vrijwel aaneengesloten verhaal leren over paarvorming, nestplaats, cieren, uitkomen en grootbrengen van de jongen, en de manier waarop jonge valken door de ouders tot zelfstandigheid worden gebracht. Voor valkeniers een nuttige wetenschap, dat besef de keizer ten volle. In het hoofdstuk waarin hij opsomt hoe men aan valken komen kan (op de herfsttrek gevangen exemplaren, in de broedtijd jong uit het nest genomen) bespreekt hij de verschillende leeftijden van de jongen, waarop men ze het best verwerven kan (II, c. 31 = Willemsen I, p. 136 = Wood and Fyfe p. 129). Frederik is zich bewust dat de jonge vogels in mensenheden toch nooit de optimale voeding en training krijgen die de oude vogels hun jongen kunnen geven. Vandaar de aandacht die hij besteedt aan het waarnemen hoe het wijfje haar jongen voedt en hoe zij ze treint: boek II, c. 9 en 10 in de Vaticaanse codex (= Wood and Fyfe p. 117/8). Nagenoeg dezelfde interessante tekst bewaart het handschrift uit Bologna in boek I (waar het Vaticaanse handschrift een grote lacune heeft). Deze latijnse tekst is te vinden bij Willemsen (I, p. 62), in de vertaling van Wood and Fyfe op p. 56, in een hoofdstuk dat zij zetten als caput 23H van boek I.

Een tussendoor vermeld: de grootte van de lacune in het Vaticaanse handschrift kunnen we controleren aan de Engelse vertaling: bij Wood and Fyfe de hoofdstukken die zij nummeren 23A tot de 2de alinea in 23-I, d.w.z. van p. 42 v/m p. 56.

Nog eenmaal komt de keizer terug op het onderwerp voeding: II, c. 33.

'Om te weten hoe jonge valken, nadat ze uit het nest genomen zijn, gevoed moeten worden, en om te weten welk voedsel geschikt is, moet men nauwkeurig de handelwijze van het wijfje nabootsen, omdat er geen betere bestaat. Het is immers al gezegd dat het wijfje een betere voedingswijze heeft dan de mens hebben kan. Laat daarom de valkenier naar beste vermogen de voedingswijze van het wijfje aanhouden.'

Just deze laatste tekst ontbreekt in het Vaticaanse handschrift, want na folio 58 is één blad verloren gegaan. Vergelijk de uitgave van Willemsen I, p. 138. Ik citeer nu de latijnse tekst met een kleine correctie in de interpunctie:

21

'Ad hoc autem, quod sciatur, qualiter sunt nutriendi huiusmodi pulli, postquam extracti sunt a nido, et quod sciatur, quae esca sit eis conveniens, imitandus est modus, quem habet mater meliorem huiusmodi pullorum, in nutriendo ipsos scilicet. Dicitur est namque quod mater habet meliorem modum in nutriendo ipsos quam homo possit habere. Propter hoc, in quantum quis poterit, modum matris tenet in nutriendo ipsos.'

Een vloeiende vertaling — stilistisch vlotter dan het latijn — geven Wood and Fyfe op p. 130:

'It is also important to understand how often and at what hours young birds should be fed. The best means of acquiring this knowledge is to observe the feeding methods of the mother bird, for her system of nourishing her young is far better than anyone man may devise, and it should therefore be adopted.'

Het verhaal over de valken in beeld

Het Vaticaanse handschrift is beroemd wegens de vlotte en kleurige illustraties bij de tekst. Ze zijn nog steeds een aparte studie waard. Het verhaal over de valken, waar dit artikel over gaat, vinden we in tekst en in beeld op folio 49^v tot 52^v. Deze bladen geven de latijnse tekst waarvan de vertaling gepubliceerd is in het boek van Wood and Fyfe op p. 110 zede kolom onderaan tot p. 119 (liber II, caput 3 tot 18). Ik geef nu een samenvatting van de tekst en verwijst dan telkens naar de bijbehorende afbeelding:

folio 49^v

Na het vorige broedsizoen zijn mannetje en wijfje uit elkaar gegaan ieder naar eigen jachtaaraal. Tegen het aanbreken van het nieuwe broedsizoen komt gewoonlijk het mannetje eerder bij het nest terug en wacht daar dagen lang op het wijfje: zie bovenmarge en linkermarge bovenaan. Soms komen de partners gelijktijdig aan: zie linkermarge midden. Tekst boek II, c. 3. Geervalken — hoogst in aanzien bij de valkeniers — broeden op IJsland en verder in het hoge noorden van Europa. Zij broeden aan rotswanden, soms ver van zee, of aan kliffen aan zee: zie bodemmarge met drie rotspartijen, de middelste aan zee.

folio 50^r

Slechthalven in noordelijk Europa zijn trekvogels; zij komen over zee: zie bovenmarge links; en daarom heten zij, zegt de keizer, pascari. Andere valken in deze tekst vermeld zijn de lannervalk en de saker; zij broeden aan rotswanden; toch kent men ook boomhorsten: zie beeld rechtermarge boven. Tekst boek II, c. 4. Het volgende hoofdstuk II, c. 5) gaat over haviken en hun voorkeur voor een bosrijk biotoop, graag met valleien en een waterpartij in het revier. De illustrator heeft getracht dit uit te beelden in de compositie op de brede ondermarge.

folio 51^r

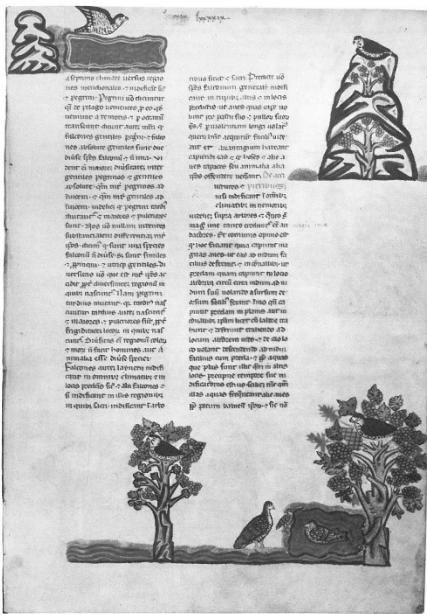
Zes illustraties bij de tekst van hoofdstukken 6 (de eieren), 7 (broedduur, waarover de keizer weinig exacte gegevens heeft), 8 (over twee opvolgende stadia van donskleed en de verdere bevedering) en begin hoofdstuk 9 (hoe het wijfje de jongen tot een bepaalde leeftijd voedt met voedselpulp uit de krop).

folio 51^v

Een bijzonder aardige serie beelden bij een hoogst interessante tekst! De rest van hoofdstuk 9 en hoofdstuk 10: graag geef ik dit stuk in de vertaling van Wood and Fyfe (p. 117):

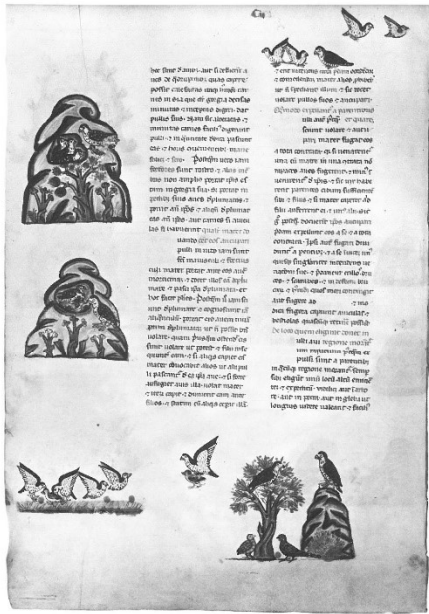
MS Vaticanus folio 49 verso

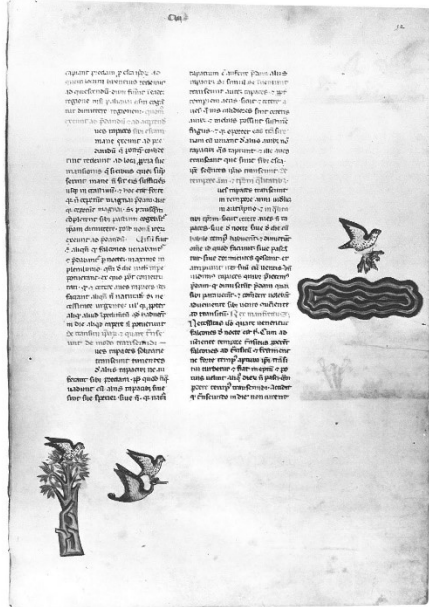
MS Vaticanus folio 50 recto

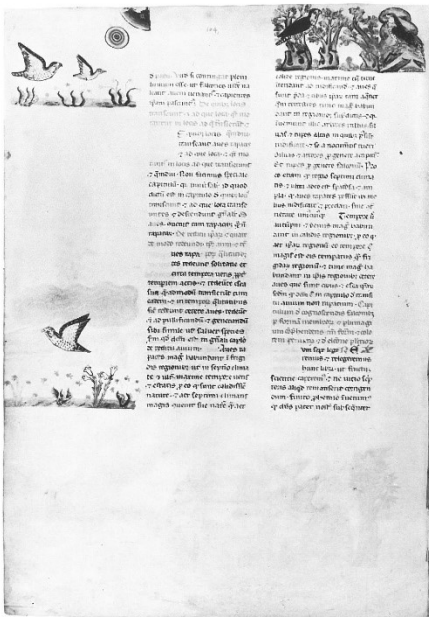
MS Vaticanus folio 51 recto

MS Vaticanus folio 51 verso

MS Vaticanus folio 52 recto

MS Vaticanus folio 52 verso

"When her young ones have grown still larger and stronger, the female parent brings a dead bird to the nest and shows them how she plucks and eats it and this she repeats many times. When these lessons are apparently learned she presents the fledglings with a live bird partly plucked so that it cannot fly away. She liberates this quarry and encourages the youngsters to follow it. When one of them has pouched on it, she summons the others so that they too may join in the feast. Should the prey fly off, she recaptures it and releases it in their presence; and when one of the young birds has successfully imitated the parent in killing and eating it, she prevents the others from joining in, so that the first bird may not be interfered with. In this way fledglings learn to fly and to capture their prey."

Dan komen twee beelden bij de tekst van de rechter kolom: hoofdstuk 11 (hoe en waarom de oude vogels de jonge uit het reuier verjagen) en begin hoofdstuk 12 (het eigen territorium dat de jonge vogels nu in hun geboortestreek uitzoeken): zie ondermarge rechts: ze bezetten een uitkijpstip in een boom of op een rots of (niet afgebeeld) boven op een aardloop, om beter uitzicht te hebben op eventuele prooidieren.

folio 52r

In de tekst vinden we hoofdstukken 13 (dagindeling van roofvogels), 14 (het verschijnsel trek) en 15 (de herfsttrek en de voorkeur voor bepaalde weersomstandigheden). Slechts twee afbeeldingen: ondermarge links: een (saker)valk slaat een reiger; dit plaatje doet sterk denken aan de afbeelding van een sakervalk met reiger bij Glutz von Blotzheim (deel IV, afb. 119, p. 855).

Rechtermarge: een over ze trekke valk, die overigens — anders dan de tekst! — een geslagen prooi meeneemt.

folio 52v

Links boven: een stuk donkerblauwe sterrenhemel, een maan en een valk achter prooi aan; zie het eind van de tekst van koning Manfred geciteerd in het begin van dit artikel. Links onder: een valk arriveert op voorjaarsrek in noordelijke streken; het plaatje suggereert duidelijk voorjaarsbloei.

Bovenmarge rechts: terugkeer van roofvogels in koele streken, waar veel bossen en hoge bomen zijn en rotsen.

Het kleureffect van zo'n geillustreerd perkamentefolio met de twee kolommen tekst in zwart, de vele titels van hoofdstukken heidelrood (op de foto's grijs) gaat op ongekleurde reproducties volledig de mist in. Ook de weelderige kleuren van bomen en landschapsjes en van de afgebeelde vogels zelf kan men zich nauwelijks goed voorstellen, zeker niet wanneer iemand nooit met eigen ogen de codex Vaticanus in een vitrine lokaal opengeslagen heeft zien liggen. Hoe anders is het dus wanneer men dit handschrift zelf blad voor blad heeft mogen doornemen! Maar zelfs dan vervaagt de herinnering.

Literatuur:

- Kraak, W.K. (1955; 1956). *Frederik II van Hohenstaufen als ornitholoog*. Limosa 28: 71-96; 29: 19-38.
- Kraak, W.K. (1979). *Een kostbare erfenis uit de Middeleeuwen*. Jaarboek "Adriaan Mollen" 1978: 30-34.
- Willemson, C.A. (1942). *Frederici Romanorum Imperatoris Secundi De Arte venandi cum avibus*. Leipzig: Wood, C.A. and F. Marjorie Fyfe (1943). *The art of Falconry being the De Arte venandi cum avibus of Frederick II of Hohenstaufen*. Boston.

Psychologische achtergronden van het valkenier zijn

door Annetarie Dijkstra-Meinhold

Wat brengt iemand ertoe het vluchtbedrijf te willen beoefenen? Het kan goed zijn, zeker voor aankomende valkeniers, maar ook voor oude rotten in het vak, om daar eens diep over na te denken. De valkerij vergt immers enorm veel kennis, toewijding, moeite, volharding, enz. en wordt desondanks vaak begeleid door grote teleurstellingen. Op de naaste omgeving van de valkenier zullen al deze inspanningen onbegrijpelijk overkomen, als wij deze afwegen tegen de resultaten die bereikt worden.

De wetenschap leert ons tegenwoordig, dat de mens als soort veel ouder is, dan tot nu toe werd aangenomen. In termen van evolutie gedacht zijn derhalve de eeuwen, waar de geschiedenis ons over inlicht, maar een dun vernisje. Als men ons indacht bij de allereerste zoogdieren, is het duidelijk dat het jachtinstinct ertoe heeft bijgedragen dat wij tot op heden als soort hebben stand gehouden, zeker in die klimaatzones, waar niet het hele jaar door vegetarisch voedsel te vergaren viel. Derhalve hebben wij een jachtinstinct, al is dat voor de mensen van 1980, vaak in geciviliseerde steden wonend, moeilijk te begrijpen. Bij velen is dit jachtinstinct dan ook gesublimeerd, d.w.z. dat de energie ervan op een ander doel gericht wordt. Het meest voorkomende doel in de Westelijke samenleving zal het vergaren van geld zijn, het vooruit komen op de maatschappelijke ladder, of het leveren van steeds betere sportprestaties. Natuurlijk zijn er nog veel meer activiteiten die gestimuleerd worden door het jachtinstinct. Meestal is een individu zich er echter niet van bewust wat hem drijft, of waardoor hij zo diep gefrustreerd raakt als hij ernstige belemmeringen op zijn weg vindt. Het is daardoor begrijpelijk dat sommigen het als een bevrijding ervaren om zo dicht mogelijk bij het oorspronkelijke doel te kunnen blijven door te jagen of te vissen. In de loop van de laatste eeuwen had de mens het niet meer nodig dieren te bemachtigen voor voedsel. De teelt van veen en pluimvee en de professionele visvangst waren overal ingevoerd en zorgden voor de vlees- en visvoorziening. Wild was er in Midden- en Noord-Europa overvloedig aanwezig en kon met vele middelen bemachtigd worden en daarnaast een aanvulling vormen op de di. Maar het eenvoudige oogstprincipe gaf de mensen te weinig bevreemding en zo werd de jacht voorzien van handicaps. Er viel niet veel spanning te beleven aan het afmaken van een hert in een vangkuil, dit in tegenstelling tot de lange achtervolging te paard in samenwerking met een meute honden, een jachtwijze, die veel avontuur gaf en waarvan de uitkomst nooit voorspelbaar kon worden. Deze wijze van jagen werd dan ook spoedig een fel verdedigd privilege. In de loop der tijden zijn vele van deze 'vieldijven' ontstaan, passend bij het temperamen van de bevolking, bepaalde landschapstypen en bepaalde wild- of vissoorten. Er werden toen dieren gefokt — en perfectioneerd! — met een op een bepaald doel of gebruik gerichte functie. Specialisten dus, denk maar aan het Engelse 'Hunter'-paard, de windhonden, de meute- en de Staande honden, kortom teveel om op te noemen. Een groot aantal rassen is met de tijden ook weer verdwenen of werd (en wordt) oneigenlijk gebruikt: specifieke hondensrassen (brakken of poedels) zijn gedegradeerd tot huishonden. Wijzigingen in het landschap en sociologische veranderingen speelden hierin ook een rol.

30

opbrengen zonder grote droefheid en bitterheid, dat de vogel zijn vrijheid verkiest, sterker nog, men moet soms in staat zijn hem deze te schenken. Ook de beoefenaar, die zijn best doet, maar wiens bewegredenen de valkerij te bedrijven een soort ontvluchtigingspoging is uit de harde twintigste-eeuwse maatschappij, uit aanpassingsmoeilikheden in de werkkring, generatiekloven, huwelijksproblemen, enz., zal zichzelf al zeer gauw tegenkomen, want de valkerij is immers net zoveel eindelijk als de andere levenssituaties en kan niet bijlevend verward worden door romantische mijmeringen.

Ik ben mij bewust van het feit, dat ik zeker onvolledig ben in het herkennen van bewegredenen van valkeniers. Zelf zult u er nog meer aan toe kunnen voegen. Toch is het in zijn onvolledigheid al een heel arsenaal. Nog veel ingewikkelder gaat het worden wanneer wij verder willen gaan kijken naar de reacties, die het goed of minder goed bedrijven van de valkerij, teweeg brengt bij de medemens. Wat beleven echtgenotes, vriendinnen, moeders of kinderen? Het is tegenwoordig normaal dat vrouwen mee gaan skiën, paardrijden, vissen, enz. Bij de jacht met het geweer zijn de vrouwelijke beoefenaars al zeldzamer, maar ze komen geregeld voor, zeker in Duitsland. Vaker doet zij mee als bestuurder of houdt zich bezig met de africhting van paarden of honden. In de valkerij daarentegen zijn de vrouwelijke beoefenaars toch wel erg zeldzaam. Ik ken de toestanden in Amerika niet, maar hier in West-Europa zijn er maar weinigen en die doen het dan vaak nog een korte periode van hun leven. Waarom dit zo is, valt moeilijk na te gaan, maar jammer is het wel. Wanneer bij een echtpaar, of andere relatie, beide partners gelijkgericht aan hetzelfde doel werken, is het effect veel beter. Wij lijdten heden ten dage immers vaak aan tijdgebrek of kunnen vele uren van de dag niet thuis aanwezig zijn. Dan is het goed dat een partner kan invallen. Zelfs met 2'n tweeën zal men nog niet kunnen bereiken dat de vogel de hele dag onder de hoede van een valkenier is. Als echter een partner als valkenier met de ander een soort competitie aangaat met een tweede vogel, is het resultaat vaak veel slechter. De noodzakelijke samenwerking van twee of zelfs meer personen om één vogel op effectieve wijze te trainen, d.w.z. dat er in een beperkte tijd de juiste oefeningen op de juiste tijd worden uitgevoerd, vraagt een hoge mate van perfect teamwork. Waarom wordt dit zo zelden bereikt? Een team is beter naarmate het een grotere gelijkgerichtheid heeft van de deelnemers. Deze is aanwezig als de partners hetzelfde doel nastreven en zich derhalve verenigen in het volgen van een gekozen methode. Hiertoe moeten allen deze methode niet alleen begrijpen, maar ook goedkeuren en dan hun medewerking van harte willen verlenen. De ideale vorm hiervan — en die komt men maar zelden tegen — is als de valkenier zelf eerlijk gemotiveerd is in zijn gedachten op anderen inspirerend kan overbrengen. Het is duidelijk dat het kleinste zweepje zelfbedrog bij de valkenier door het vrouwelijke instinct wordt opgemerkt. Zij zal er weinig voor voelen steeds weer doodlopende wegen te bewandelen. Wij hebben eerder vastgesteld dat men in de valkerij alleen verdere kennis kan maken of meer kennis kan vergaren, door absolute, ik zou haast zeggen, niets ontziende analyse van gemaakte fouten. Alle verdoezelingen van zulke fouten, zoals bv. onvoldoende aandacht besteden aan de jachtvogel, foutieve conditieoering, het beweren dat men een slechte vogel heeft, het versnipperen van tijd door het hebben van te veel vogels of andere liefhebberijen, leiden tot stilstand en zelfs achteruitgang in bekwaamheid. Vrouwen en kinderen merken dit op! De valkenier wordt door hen al gauw ervaren als een dwaze zonderling. Voor hen heeft de valkerij vele min of meer onaangename bijverschijnselen, zoals bijtend smeltseel op het vaste kleed, stank bij een niet op tijd

32

De valkerij is naar mijn weten een van de weinige jachtvormen, waarbij men zijn doel nastreeft met wilde vogels. Het was en is de uitdaging om een wezen uit de natuur in geheel onveranderde vorm tot metgezel te maken en daar samen mee op uit te trekken. Hieruit blijkt echter dat het jachtinstinct niet de enige drijfveer van de valkenier kan zijn. Men kan stellen, denk maar aan Keizer Frederik II, dat de valkerij heeft bijgedragen tot een betere kennis van de ornithologie. De wilde vogel stelt immers voortdurend nieuwe vragen: waarom reageert hij zo, of anders? Het moet de allerleerste beoefenaars van de valkerij reeds bekend geweest zijn, dat er samenhang is tussen de vlesetende vogels, hun prooidieren, hun aanpassing aan het landschap, hun reacties op de tijden van de dag, het weer en de jaargetijden. Nog heden durft ik te stellen dat een begaafd valkenier meer weet van deze dingen, dan menig afgestudeerd ornitholoog, al kan hij dat vaak niet zo mooi op schrift stellen. De valkenier heeft als geen ander de mogelijkheid om heel dicht bij Moeder Natuur te vertoeven, zelf met lichaam en geest deel van haar te zijn en de geheimen, die zij nog steeds voor ons heeft, te ontsluiten. Daarbij moet hij ook steeds het incasseringsvermogen opbrengen als hij tegen haar wetten in gaat. Zijn werkzaamheden stellen echter zware eisen: Karakterfouten, zoals slordigheid, gierigheid, onhandigheid, niet geconcentreerd zijn, te veel dingen tegelijk willen doen, enz., worden genadeloos en onmiskenbaar afgestraft. Hieruit moogt blijken dat het vluchtbedrijf een zeer vereënde vak is en het is daarom waarschijnlijk maar weinigen gegeven het ten volle te exploreren.

Helaas zien wij in deze tijd allerlei verschalings- en afkalkingsverschijnselen. Een hiervan is het feit dat men een bijverschijnsel of een door de eeuwen heen ontstaan ritueel of bijgeloof, verbonden aan de jacht, tot hoofdzaak gaat verheffen. De meest kwalijke vorm hiervan is ongewijfeld het willen hebben en houden van roofvogels. Allerlei voorwendzels worden gebruikt om van alles met roofvogels te doen, behalve ze te laten jagen! Men vindt het al een hele prestatie vogels geestelijk zo om te vormen, dat zij als makke papegaaien op je schouder willen zitten. Zulke vogels zullen bij ontspanning, weggejaagd door plaatselijke wilde soorten, jammerlijk te gronde gaan, terwijl een vogel van een goede valkenier, vrij van de langveer, in luttele dagen niet meer van een wilde zal zijn te onderscheiden. Een tweede bijverschijnsel, dat men ook tegenkomt bij de jacht met dieren, waarin voor de organisatie van de deelnemers allerlei signalen noodzakelijk waren, is dat men overgaat tot het vormen van blazersgroepen.

Zij dragen het juiste tensu en zij bliken mooi, maar velen jagen zelden of nooit. In de valkerij zien wij dat ook met het valkenuit. Er zijn mensen die de fraaiste loeren, tassen en bontgekleurde huiven vervaardigen, die heel romantisch aandoen, maar voor hun oorspronkelijk doel helemaal niet meer geschikt zijn en meer passen aan de wand of op de kast in een jachtkamer. Een derde bijverschijnsel is wat ik 'maagebuilding' zou willen noemen. Een valkenier doet iets anders dan eanderen. Het is voor hem dus vandaar om te vallen. Men wordt gefotografeerd, de media bijten gretig toe en wat men ook vertelt of schrijft, het is toch maar door weinigen als lारीkook te ontmaskeren. Onnodig te zeggen, dat dit voor de valkerij een groot gevaar vormt, waartegen zij zich haast niet kan verweren. Dan zijn er de mensen, die een grote behoefte hebben dieren te verzorgen. Dat is een weliswaar vereënde taak met dagelijkse opofferingen en een dringende eis tot grote regelmaat. Zij kunnen hun zegenrijke taak goed uitoefenen in asiën en dierentuinen; zij kunnen honden, paarden, kippen of wat al niet fokken, maar laten zij vooral niet de valkerij verbielen! Het wezen van de valkerij is immers dat men zijn vogel niet acht bezit, maar hem moet beschouwen als geleend van de natuur en men moet het kunnen

31

schongemaakt verblijf, het niet nakomen van afspraken omdat de vogel niet terug wilde komen, het moeten slachten van dieren als aas, het ondoen van een dagcafé uit de dierverzorging, het nachten opblijven tijdens de eerste trainingsdagen van wildvangers, het niet op de normale wijze gebruik kunnen maken van de tuin omdat de vogels daar moeten staan en het meest als de valkenier geen tijd en geen fut meer over heeft voor de normale taken van een echtgenoot of vader, zoals het samen eten op vaste tijden, het helpen bij het huiswerk van de kinderen, het ontvangen van gasten, het ondernemen van culturele activiteiten, enz. Dit, wel te verstaan, naast het uitoefenen van een beroep! Velen nemen ook hun vakantie op om te kunnen vliegen of een vogel te trainen en snipperdagen om een verloren graaakte vogel te zoeken.

Dit vraagt een hoge mate van goede verstandhouding en meegaandheid van de naaste medemens, wat dus meestal de echtgenote van de valkenier zal zijn. Zij zal deze zeker niet op kunnen brengen als zij niet in staat is zelf ook van de valkerij te houden of tenminste te begrijpen wat haar valkenier ertoe drijft, waarom

het voor hem zo'n noodzaak is, zich aan het vluchtbedrijf te wijden. De valkenier zal anders bij haaf over komen als een superegoïst, wiens vogel altijd schijnt voor te gaan boven alle wensen van de familieleden. Zij reageert daar naar gelang haar geartheid op met geïrriteerdheid, woede, jaloezie of zij zet het van zich af en wil er zo weinig mogelijk mee te maken hebben. Deze summier opsomming van reacties maakt reeds duidelijk dat de valkerij als hobby een zeer grote invloed uitoefent op de omgeving. Tennisclubs, golfclubs, jachtgeweren en vishengels worden opgeborgen in de kast, zelfs zeiljachten gaan op de omgeving. Tennisclubs, golfclubs, jachtgeweren en vishengels worden opgeborgen in de kast, zelfs zeiljachten gaan op de omgeving. Tennisclubs, golfclubs, jachtgeweren en vishengels worden opgeborgen in de kast, zelfs zeiljachten gaan op de omgeving.

Deze summier opsomming van reacties maakt reeds duidelijk dat de valkerij als hobby een zeer grote invloed uitoefent op de omgeving. Tennisclubs, golfclubs, jachtgeweren en vishengels worden opgeborgen in de kast, zelfs zeiljachten gaan op de omgeving. Tennisclubs, golfclubs, jachtgeweren en vishengels worden opgeborgen in de kast, zelfs zeiljachten gaan op de omgeving. Tennisclubs, golfclubs, jachtgeweren en vishengels worden opgeborgen in de kast, zelfs zeiljachten gaan op de omgeving.

Ik ben er daarom verbaasd over dat zo vaak de valkenier geen moeite gedaan heeft om zijn vrouw op te leiden, sterker zelfs, de behoefte voor haar buiten zijn ervaringen te houden op dit gebied.

Het is mogelijk dat dit nog voortkomt uit het vanouds vertrouwde rollenpatroon dat duidelijkheid verschafte over de vraag wat de man behoort te doen en wat voor de vrouw geschikt is.

In de valkerij klopt dit echter niet zo erg omdat de geschiedenis ons geleerd heeft dat er in alle eeuwen vrouwen geweest zijn, die de valkerij succesvol beoefend hebben. Is het soms de behoefte om iets onder handen te hebben dat alleen met zijn korven besproken kan worden in een mannenverband, of de angst dat de vrouw te wijds wordt? Men kan erin slagen tijdens lang, soms levenslang, zichzelf voor de gek te houden, maar het wordt zeer vermoedend en welhaast onmogelijk dat ook met anderen te doen. Zo

33

Bij de valkenier thuis... — Foto: H. Dijkstra

heb ik vastgesteld dat menig valkenier vrijgezel blijft en er velen zijn wiens huwelijk mede door de valkerij mislukt is of slecht werkt.

Het feit dat er vroeger vorsten waren, die hun ministers en hooggeplaatste ambtenaren kozen uit hun valkeniers mag duidelijk maken dat de valkerij elke psychologische test slaat. Wel moet toen natuurlijk de betreffende vorst zell voldoende verstand van de valkerij gehad hebben. Voor hem moet het dan eenvoudig geweest zijn een inzicht te krijgen in het karakter van zijn kandidaat, zijn temperament, zijn geestelijk aanpassingsvermogen en zijn praktische handvaardigheid. Hij zal moed van roekeloosheid hebben kunnen onderscheiden en geduld van sloomheid, een actieve denker van een opschepper, een harde werker van een bekrompen doordouwer en iemand die eerlijk werkt aan vooruitgang van een egoïstische 'Streber' en bovenal iemands vermogen tot zelfkritiek boven kritiek op anderen.

Al met al is het duidelijk dat wanneer iemand in deze tijd in ons land nog een goede valkenier kan zijn of worden, dit eigenlijk iets heel bijzonders is. Maar ik dacht dat voor het bereiken hiervan niet alleen technische zaken bekeken en geleerd dienen te worden, die in vele goede valkerijboeken te vinden zijn, maar ook de door mij hierboven aangestipte factoren.

Wel zal het duidelijk zijn, dat als antwoord op de in de aanvang van dit artikel gestelde vraag: 'Wat brengt iemand ertoe het vluchtbedrijf te willen beoefenen?', gezegd kan worden dat dit in de eerste plaats een diepe liefde tot de natuur en de wilde roofvogels in het bijzonder, moet zijn.

Ik hoop van harte dat mensen, die zich in deze wonderlijke wereld van de valkerij willen storten, goed over deze zaken zullen nadenken en zeker om samen dieper in te gaan op dit zo fascinerend wespel.

34

Voor het eerst slaagden valkeniers erin de Amerikaanse witkopzearend (*Haliaeetus leucocephalus*) te fokken

door Horst Niesters

Vertaling en inleiding: H.J. Slijper

Foto's van de schrijver

De schrijver van dit artikel is reeds jarenlang lid van het Nederlands Valkeniersverbond 'Adriaan Mollen', alsmede van verscheidene andere internationale valkerijorganisaties. Hij is adviseur van het C.I.C. voor de fok en de bescherming van roofvogels. In Hellenthal (Bondrepubliek Duitsland) is hij in het bekende 'Wildfreigehege' verantwoordelijk voor de afdeling roofvogels.

Horst Niesters is al meer dan 12 jaar betrokken bij de roofvogelbescherming en heeft vele jaren succesvolle bijdragen geleverd bij de fok van bedreigde soorten, zoals bv. de oehoe.

In 1979 kon ook een paartje gefokte slechtvalken aan de Duitse regering ter beschikking gesteld worden, dat in de deelstaat Nordrhein-Westfalen in het wild kon worden teruggebracht. Niesters tekent hierbij aan, dat deze actie door zoveel bijkomende omstandigheden vertroebeld werd, dat hier helaas noch van een geslaagde bijdrage tot het soorthoud noch van een wetenschappelijk succes sprake kan zijn. Omdat het broeden in gevangenschap z.i. niet de verdiende erkenning krijgt — vooral wanneer ingrijpende menselijke tussenkomst tot succes leidt — doet hij een dringend beroep op alle valkeniers en wetenschappelijke onderzoekers om samen te werken. Volgens Niesters is het fokken van roofvogels de enige wijze waarop de valkerij het zal kunnen bolwerken tegen de groeiende kritiek, omdat de valkeniers in hun eigen behoefte aan jachtvogels kunnen voorzien en bovendien kunnen bijdragen tot het behoud van bepaalde bedreigde soorten.

Het is een oud en bekend thema dat Niesters hier aanroert en er is reeds veel over gezegd en geschreven. Voor wat de toestand in ons land betreft willen we slechts opmerken, dat zowel van wetenschappelijke als van natuurbeschermingszijde, geen enkele belangstelling bestaat voor gefokte roofvogels: de slechtvalk is hier nauwelijks inheems te noemen en de havik floreert als nooit tevoren.

De enkele valkeniers die in aanmerking komen voor de slechtvalk, betrekken hun (gefokte) vogels incidenteel uit het buitenland. Over de mogelijkheid haviken uit eigen land voor de valkerij te verkrijgen wordt nog steeds gediscussieerd. We hopen en geloven dat ons deez kans geboden zal worden.

In vele landen bestaan onderzoek- en fokprogramma's op universitair niveau wat o.i. een garantie is tegen commercie en beunhazerij, hoewel dit in het buitenland onder amateurs nog welig tiert.

Uit het werk van Horst Niesters blijkt echter wederom, dat wanneer het fokken serieus en met idealistisch oogmerk gebeurt, de valkeniers met hun specifieke deskundigheid een waardevolle bijdrage kunnen leveren bij het behoud van bedreigde soorten.

We stellen het zeer op prijs het verslag van Niesters' primeur in het jaarboek te kunnen publiceren.

35

In 1979 beleefden we de sensatie, dat na een achtjarig gezamenlijk verblijf in het hoofdgebouw, onze beide witkopzearenden begonnen te baltsen.

De stem van de tarsel was duidelijk te onderscheiden van de krachtige, agressieve roep van het grotere wijfje. We besloten meteen een ruimer verblijf voor dit paar in te richten zodat de arenden nu een volière van 1600 m² konden bewonen. Tot onze geruststelling konden we na 10 dagen vaststellen dat de vogels de volière als hun territorium beschouwden en iedere indringer aanvielen (afb. 1).

De balts werd in januari en februari 1979 slechts bij tussenpozen waargenomen, doch werd in maart intensiever. We waren echter meer dan verrast dat de vogels, die pas in maart in de grote volière gebracht waren, al in de tweede helft van mei een legsel produceerden. We hadden dit bepaald niet zo vlot verwacht!

Hoewel we flinke hoeveelheden takken en taksjes in de volière brachten hielden we er geen rekening mee dat de witkopzearend vaak pluïjes gras en dergelijke naar de horst brengt om de nestkom mee te bekleeden.

De nieuwe bewoners verdedigden hun territorium zeer agressief doch waren onbeholpen in hun optreden en zo gebeurde het, dat na ongeveer 10 dagen de beide eieren verlaten.

Op het ogenblik weten we dat de witkopzearend veel gevoeliger is voor verstoring dan valken en andere arenden.

Hoewel de kijkgaatjes, die in de volièrewand waren aangebracht om het gedrag van de vogels te kunnen waarnemen, slechts 1½ cm groot waren werd toch elke benadering van de volière door de arenden als een verstoring ondervonden.

Achteraf zou ik willen zeggen dat de vogels in een voortdurende stress-situatie verkeerden.

In 1979 kwam er geen vervolglegsel meer en we moesten het experiment als verloren beschouwen.

In 1980 hebben we grote aandacht aan het arendenpaar besteed. In januari begonnen de vogels — terwijl de sneeuw flink hoog lag — heel actief te baltsen. Opvallend was het sterke sociale gedrag bij het slaan van de prooi en het overreiken van het aas. Het was interessant om te zien hoe steeds de tarsel de buit in bezit nam en zich volaasde en daarna de prooi voor het wijfje liet liggen.

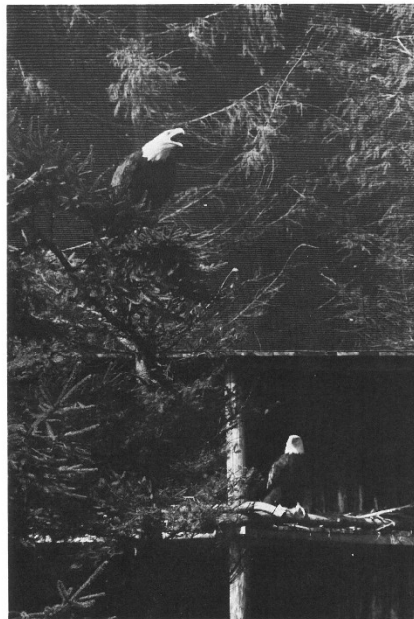
We probeerden zoveel mogelijk levend aas te geven; bij grotere prooidieren keek het wijfje vanaf de horstrand naar de verrichtingen van de tarsel bij het slaan. Na het slaan van de prooi gunde ze de tarsel het eerste deel totdat deze zich volgeaasd had en het wijfje door een lokroep te verstaan gaf dat ze de prooi kon overnemen. Vervolgens vloog hij naar de horst om het wijfje haar deel te gunnen.

Er verstreken echter 4 weken, een periode waarin de beide vogels de horst scherp bewaakten, voordat het eerste ei verscheen.

De volière is ca. 5 m hoog en met een net overdekt, dat door een paal — waarop een rubberband ligt — ondersteund wordt. Grappig genoeg was bovenop deze rubberband een buizerdpaar gaan broeden. We zagen al heel snel in, dat de naar de horst toevliedende buizerds een veel grotere verstoringfactor betekende dan de zo nu en dan binnenkomende waarnemers, want zodra de buizerd verscheen probeerden de arenden hem te verdrijven.

We hebben geruime tijd overwogen de horst van de buizerd te verwijderen. We vreesden echter dat door deze enorme ingreep — die slechts met behulp van een grote machine had kunnen plaatsvinden — een nog veel grotere verstoring zou optreden. Gezien de ervaringen van het voorgaande jaar besloten we de beide eieren, die op 27 en 28 februari gelegd waren, op 3 maart weg te nemen en in een broedmachine te doen om niet het risico te lopen dat het broedsel wederom verlaten zou worden.

36

Afb. 1

37

Het ei A had een gewicht van 132,14 gr. en het ei B 116,94 gr. Gedurende de ontwikkeling van de eieren werd een natuurlijke gewichtsafname van 14% vastgesteld.

Ongeveer 8 dagen voor het oogenblik dat de eieren behoorden uit te komen bleek het embryo van het ei B dood te zijn. Het andere ei werd op een temperatuur van 37°C en op 30 à 35% relatieve luchtvochtigheid gehouden. Op 31 maart werd om 19.00 uur het ei A door het embryo aangepikt. Het jong kwam op 2 april 1980 om 15.30 uur uit het ei, na een worsteling van 30 minuten.

Het ei B werd voor alle zekerheid nog 10 dagen in de broedmachine gelaten, ofschoon alle tekenen er op wezen dat het embryo niet meer levensvatbaar was. Het bebroeden werd toen gestopt.

Het jong had een gewicht van 86,37 gr. en werd kort na het uitkomen met de pipet gevoerd. Als voedsel dienden duiven, kwartels en patrijzen. De eerste dagen werd het jong uitsluitend met vlees gevoerd waarin geen botjes of veren zaten. Later werd het aas in een keukenmachine fijn gemalen zodat alle opbouwstoffen behouden bleven. Dit mengsel werd met een spuitzak gevoerd.

Op 27 maart kwam het eerste ei van het vervollegsel en op 30 maart volgde het tweede ei.

De eieren werden gedurende 13 dagen door beide vogels bebroed. We hebben lang overwogen of we het tweede legsel bij de vogels zouden laten. Omdat de agressiviteit ten opzichte van de buizerds steeds toenam, besloten we de eieren weg te nemen. Ze werden vervangen door twee eieren van de oehoe, die op hetzelfde tijdstip gelegd waren en even lang bebroed. Ze waren evenals de eieren van de arend wit van kleur doch kleiner.

We waren blij, dat we het legsel weggenomen hadden omdat na 8 dagen de eieren van de oehoe vernield bleken. We zouden stellig de jonge arenden van het tweede legsel verloren hebben.

Van dit tweede legsel kwam op 30 april 1980 om 15.30 uur het eerste jong uit en op 2 mei volgde om 20.30 uur het tweede (afb. 2).

Het aanpikken en het uitkomen werd door teams van de Amerikaanse, Arabische en Duitse televisie opgenomen en het gebeuren werd door de Amerikanen als uniek beschouwd.

Uit de mededelingen van wetenschapsmensen als Prof. Dr. Tom Cade van de Cornell-universiteit bleek, dat — hoewel in de Verenigde Staten twee wikkopzearend-projecten lopen — het tot op heden nog niet gelukt was uit één paar drie jongen te verkrijgen.

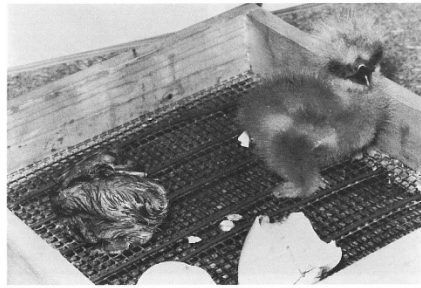
Grote dank is verschuldigd aan de valkenier Ernst Lüttger uit Limburg a/d Lahn, die met veel "Fingerspitzengefühl" en grote toewijding het bebroeden van de eieren in de broedmachine begeleid heeft en die nu wel als expert geldt bij het uitbroeden van de eieren van "moeilijke" roofvogelsoorten.

Met de door hem op verschillende soorten arenden en valken toegepaste methode van voederen en huisvesting heeft hij een succes van 98%.

Een heel belangrijke factor is het op tijd toedienen van goed en vitamienrijk voedsel. Alleen de darm, de kop en de krop werden verwijderd evenals hart en lever als deze er niet helemaal goed uitzagen.

Het plaatsen van de jongen in kleine, komvormige korfjes van ijzerdraad heeft bezworen een goede methode te zijn. Speciaal bij arenden worden hierdoor afwijkingen aan de poten voorkomen.

38

Afb. 2

Bovendien blijven de vogels schoon omdat het smelzel door het draadwerk valt. Juist in het beginstadium is het geven van kalk, als kunstmatige toevoeging of op natuurlijke wijze d.m.v. botten, onontbeerlijk omdat er anders rachitisachtige verschijnselen optreden waarvan de vogel later last kan hebben.

Ik wil niet nalaten te vertellen voor welke onaangename verrassingen we kwamen te staan. Toen de arend uit het eerste legsel op zijn poten ging staan — en dat doen de vogels al zeer spoedig wanneer ze smelzel afgeven — sprong de vogel uit de kunsthorst en verstuikte beide poten. We werden voor een ten dele onoplosbaar probleem geplaatst dat echter in het stadium van de groei vervelende gevolgen kan hebben.

Het is duidelijk, dat de vogel die onder natuurlijke omstandigheden in een horst uitbroedt wordt en opgroeit, anders op invloeden uit de omgeving reageert dan de vogel die in een broedmachine is uitgekomen en — naar gelang zijn ontwikkeling — in verschillende kunsthorsten geplaatst is. Deze vogel heeft geen binding aan de horst en beseft niet het gevaar dat aan het voortijdig uitspringen of uitvliegen verbonden is. We hebben daarom beide arenden van het tweede legsel in nestkommen gehouden, welke direct op de grond geplaatst waren, zodat zulke voorvallen zich niet zouden herhalen.

In het begin deed zich bij de beide arenden van het tweede legsel nog een ander probleem voor, nl. het "Kain-Abel"-konflikt.

De vogel, die als laatste was uitgekomen, was inmiddels zwaarder geworden dan de eerste en probeerde — als gevolg van de zogenaamde pik-orde ("Pecking-order") — de kleinere vogel te doden (afb. 3/4/5/6). Het was daarom noodzakelijk beide vogels gescheiden te houden.

Grappig is dat de beide jonge arenden op dit ogenblik, samen met enkele jonge buizerds in een grote volière verblijven en — hoewel zelf nog niet volgroeiend — de jonge buizerds voeren.

39

Afb. 3

Afb. 4

Afb. 5

Afb. 6

Het dominante jong tracht de zwakkere nestgenoot te doden. Het slachtoffer laat de kop zakken (houdt zich "dood") om de agressie af te wenden.

40

Achteraf zijn we blij, dat we geen gevolg hebben gegeven aan het verzoek van de Cornell-universiteit om de vogels voor het uitzetten in de vrije natuur ter beschikking te stellen en dat we de arenden voor fokdoeleinden hebben gehouden.

Het behoeft geen betoog dat elke paarvorming en broedverloop op natuurlijke wijze, verre te verkiezen is boven het kunstmatige proces. Maar — en dat moeten we nu ook toegeven — het verkrijgen en grootbrengen van jongen uit een tweede legsel is slechts mogelijk door de hechte samenwerking van deskundigen die het werken met de broedmachine volledig beheersen.

Onder natuurlijke omstandigheden zal het nimmer voorkomen dat een vogelsoort een tweede legsel maakt omdat het ouderpaar de handen vol heeft aan het eerste broedsel.

We hebben er het volste vertrouwen in het volgende jaar vier jongen van dit ouderpaar te krijgen, wat dit jaar bijna gelukt was.

Ik besef heel goed dat er een beetje geluk bij moet komen want onvoorziene omstandigheden spelen natuurlijk altijd een rol.

We hebben ons bereid verklaard om het wikkopzearendenproject voort te zetten en de bij ons uitgekomen jongen voor verdere fok- of uitzetpogingen ter beschikking te stellen.

In de komende herfst zullen wij hierover uitvoerig en diepgaand praten, temeer omdat wij met de door ons gefokte valkensoorten dezelfde plannen hebben.

Het zou te wensen zijn dat ook in Duitsland een beter gecoördineerde samenwerking tussen wetenschapsmensen en valkeniers tot stand kwam en dat, zoals in de Verenigde Staten, de prestatie en successen tellen en niet de persoon!

41

Dr. Felix Rodriguez de la Fuente †

Op 15 maart 1980 is, als gevolg van een vliegtuigongeluk, Dr. Felix Rodriguez de la Fuente gestorven. Er werd op dat moment door hem een natuurfilm gemaakt in Alaska.
Met hem is één van Europa's grootste valkeniers heengegaan.

Na zijn aanvankelijk beroep van tandarts te hebben opgegeven, ging hij zich al vroeg geheel wijden aan natuurstudie en de valkerij. Hij schreef een groot aantal boeken en maakte zijn inmiddels beroemd geworden films, die voor onze T.V. deels in de serie *El hombre y la tierra* (De Natuur en de Mens) vertoond werden en nog worden. In deze boeken en films wist de maker zijn publiek zo te boeien, dat men gerust kan stellen dat er daardoor in zijn geboorteland Spanje een volledige ommekeer in de beleving van het hele natuurgebeuren is ontstaan.

Gefascineerd als hij was door de meest dramatische gebeurtenissen in het dierenrijk, had hij toch ook altijd liefde voor het kleine en zo was voor hem de bosmuis net zo interessant als de steenarend.

Vele jaren lang heeft hij ook een wekelijkse radiorubriek over allerlei onderwerpen, de natuur betreffende, verzorgd.

Door al deze activiteiten verwierf hij in Spanje een enorme populariteit, zodat zelfs straten, pleinen en scholen naar hem vernoemd werden.

Bekend werd hij ook door zijn bestrijding van gevaarlijke vogelconcentraties op Amerikaanse vliegvelden in Spanje d.m.v. de valkerij, die hij o.a. door het opleiden van enkele beroepsvalkeniers, perfect organiseerde.

Daarnaast beoefende hij het vluchtbedrijf op zijn eigen terreinen als zijn dierbaarste liefhebberij en dit met grote kundigheid.

Vrijwel alle roofvogelsoorten heeft hij gevlogen, van smelleken tot geervalk en in alles was hij een meester.

Ik beschouw het als een groot voorrecht hem te hebben gekend en enkele malen als valkenier zijn gast te zijn geweest. De diepe indruk, die hij op mij gemaakt heeft, zal mij altijd bijblijven.

H. Dijkstra.

42

43

HET NEDERLANDS VALKENIERSVERBOND "ADRIAAN MOLLEN"

stelt zich ten doel de bevordering van het vluchtbedrijf in de ruimste zin des woords onder meer door de beoefening van de *jaacht* door middel van jachtvogels, de studie en de bevordering van het vluchtbedrijf en de *bescherming* en de studie van roofvogels.

kent erelieden, vogelvoerende leden, gewone leden, aspirant-leden en donateurs.

Wie als lid-valkenier in het Verbond worst te worden opgenomen zal zich daarop moeten voorbereiden.

Gedurende drie seizoenen moet hij onder leiding van een lid-valkenier als mentor bijkomen van belangstelling en beginnende bekwaamheid in het vluchtbedrijf, waarna hij door de ledenvergadering tot lid-valkenier kan worden benoemd.

Er bestaat een lijst van mentoren.

Ieder, die met het doel van het Verbond instemt, kan door het bestuur als *donateur* worden aangenomen tegen een schenking van f 500,— of een jaarlijkse bijdrage van minstens f 35,—.

BESTUUR:

J. Mollen, Biekhoven, voorzitter.
W.P.J. Lammers, Lisse, secretaris.
F.A. Klein, Voorburg, penningmeester.
J.D.M. Staal, Uden, ornithologisch secretaris.
J.M.A.L.J. Flecken, Soesteren.

Adressen:

SECRETARIS:
Vincent van Goghstraat 21,
2162 CJ Lisse, telefoon 02521-15089.

PENNINGMEESTER:

Flislandsef 197, 2272 CL Voorburg;
betalingen t.o.v. penningmeester Nederlands
Valkeniersverbond "Adriaan Mollen", Voorburg.
Postrekening 7.64.30.

REDACTIE JAARBOEK:

W.P.J. Lammers.
H.J. Slijper.
Prijs van het jaarboek f 15,— (inclusief porto).

44

INHOUDSOPGAVE

pag. 3	J.D.M. Staal Ornithologisch jaarverslag
pag. 10	G.A. van Nie Een valkerij-tentoonstelling
pag. 14	Patrick Morel Het aanwachten in België
pag. 20	Dr. W.K. Kraak Een middelenverslag in woord en beeld over gedrag van valken
pag. 30	Annemarie Dijkstra-Meubold Psychologische achtergronden van het valkenier zijn
pag. 35	Horst Niesters Voor het eerst slaagden valkeniers erin de Amerikaanse wikopvarend te fokken
pag. 42	H. Dijkstra Dr. Felix Rodriguez de la Fuente †